

1953 tarihinde Üsküdar müftülüğüne tayin edildi ve 8 Aralık 1961'de İstanbul müftülüğüne getirildi. İstanbul müftüsü iken 15 Haziran 1963 tarihinde başkanlık onayı ile emekliye sevk edilmiş de bu işlem bakan emriyle iptal edildi. 1 Ekim 1965'te Diyanet İşleri Başkanlığı Personel Dairesi başkanlığına getirilen Elmalı, Bakanlar Kurulu'nun 9 Aralık 1965 tarihli kararnameyiyle Diyanet İşleri başkanlığına tayin edildi. Haziran-Temmuz 1966'da bir heyetle birlikte çıktığı Tunus ve Libya seyahati sırasında seyahat programını tamamlamadan geri çağırılışı halkın büyük tepkisini çekti, dönüşünde havaalanında coşkuyla karşılandı, uzun bir araç konvoyu ile başkanlık binasına kadar kendisine refakat edildi. 17 Aralık'ta başladığı bu görevinden yine Bakanlar Kurulu'nun 11 Ekim 1966 tarihli kararı ile emekliye sevk edildi. Ardından İstanbul (1969-1973) ve Afyon (1973-1977) milletvekili olarak iki dönem parlamentoda bulundu. Daha sonra Finike'ye yerleşip ömrünün geri kalan kısmını burada geçirdi. Hiç evlenmemiş olan Elmalı 5 Aralık 1994'te Finike'de vefat etti ve Finike İlçe Mezarlığı'na defnedildi.

Elmalı yüksek dinî öğrenimini Cumhuriyet döneminde yapmış ilk Diyanet İşleri başkanıdır. Seleflerinden Ahmet Hamdi Akseki ve Ömer Nasuhi Bilmen gibi din meselelerinde otorite, eser sahibi bir din âlimi olarak değil daha çok bürokrat kişiliğiyle öne çıkmış, görevleri sırasında çalışkanlığıyla, disiplini ve idarî mevzuata vukufuyla temayüz etmiştir. Bir dilekçesinden Arapça ve Farsça bildiği, eski yazıların muhtelif çeşitlerine âşina olduğu, tarihî eserleri ve arşiv kayıtlarını tetkike merakının bulunduğu öğrenilmektedir. Otuzlu yaşlarında iken yakalandığı bir hastalık, bazan aylarca görevinden uzak kalmasına yol açtığı gibi bu durum onu ilmi faaliyetlerden de alıkoymuş olmalıdır.

BİBLİYOGRAFYA :

DİB Arşivi'ndeki özlük dosyası; Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, Başbakanlık Özel Kalem Müdürlüğü, Müsterek Karamameler ve Bakanlar Kurulu Ekleri katalogları; *Diyanet İşleri Başkanlığı Biyografik Teşkilât Albümü: 1924-1989*, Ankara 1989, s. 23; "Yeni Diyanet İşleri Başkanımız Sayın İbrahim Bedreddin Elmalı", *Diyanet İşleri Başkanlığı Dergisi*, V/1-2, Ankara 1966, s. 3-6; Ahmet Onay, "Elmalı Hocamızın Ardından", *Diyanet Aylık Dergi*, sy. 49, Ankara 1995, s. 40-41; Mehmet Bulut, "Dönemleri ve Öne Çıkan Hizmetleriyle Diyanet İşleri Başkanları: İbrahim Bedrettin Elmalı (1903-1994)", a.e., sy. 248 (2011), s. 52-55.

MEHMET BULUT

ELMÂLÎ, Mahmûd

Mahmûd b. Muhammed ed-Dâğıstânî eş-Şîrvânî el-Elmâlî (1810-1877)

Nakşibendî-Hâlidî şeyhi.

Azerbaycan'da Şîrvan'a bağlı Şemâhî şehrinin Elmalı köyünde doğdu. İlk eğitimi memleketinde aldı. Bir müddet Güney Kafkas bölgesinde İlisu Sultanı Dânyâl Han ve onun yakın dostu Hacı Ağabek İlisûyî'nin kâtipliğini yaptı. Muhtemelen Dânyâl Han'ın 1844'te Ruslar'a baş kaldırıp Dağıstanlı mücahid Şeyh Şâmil'in yanında yer alması sırasında Ruslar tarafından Urallar'da Perm şehrine sürüldü (M. M. er-Remzî, II, 400). Perm'de ne kadar kaldığı bilinmemektedir. Daha sonra Kazan'a giderek bir süre orada yaşadığı, bu sırada Nakşibendî-Hâlidî şeyhi Hâşim Yamaşânî'ye intisap ettiği ve onun kızıyla evlendiği belirtilmektedir (Şuayb b. İdrîs el-Bâğînî, s. 446). Şeyh Hâşim'in tarikat silsilesi Ziyâeddin Şîrvânî ve İsmâil Şîrvânî (Kürdemîrî) vasıtasıyla iki ayrı kol olan Hâlid-i Bağdâdî'ye ulaşmaktadır. Bazı kaynaklarda Elmâlî'nin Nakşibendî-Hâlidî silsilesine, bugün Azerbaycan sınırları içinde yer alan Alazan vadisindeki Lâleli köyünden Yûnus Lâleli vasıtasıyla bağlandığı kaydedilmektedir (M. M. er-Remzî, II, 400). Yûnus Lâleli'nin hilâfet aldığı şeyhler arasında Mahmûd Elmâlî'nin ilk şeyhi Hâşim Yamaşânî'nin de bulunması (Hâlid Seyfullah b. Hüseyin el-Kumukî, VI. Mektup, s. 35), Elmâlî'nin Şeyh Hâşim'den sonra Şeyh Yûnus'a intisap ederek hilâfet aldığı göstermektedir. Mahmûd Elmâlî'nin Şeyh Yûnus üzerinden silsilesi birkaç yoldan Hâlid-i Bağdâdî'nin halifelerinden Abdullah Mekki (Erzincânî) ve Hâlidîyye'nin Kuzey Kafkasya'da yayılmasını sağlayan İsmâil Şîrvânî'ye ulaşmaktadır. Ayrıca Elmâlî'nin Şeyh Muhammed Yeragî'den de hilâfet aldığı ve onun vasıtasıyla silsilenin İsmâil Şîrvânî'ye bağlandığı belirtilmektedir. Mahmûd Elmâlî, şeyhi Yûnus Lâleli'nin vefatından sonra köyü Elmalı'ya döndü (1279/1862-63). Ardından Aşağı Volga bölgesinde Astarhan (Hacıtarhan) şehrine gitti, vefatına kadar tarikat faaliyetlerini burada sürdürdü (Nezir ed-Durgılı, s. 147). M. Kemper onun Astarhan'a Ruslar tarafından sürgün edildiğini söyler (*Daghestan and the World of Islam*, s. 97). Şöhreti Astarhan'da daha da yayılan Elmâlî'ye halkın yanı sıra Çıstavlı Mehmed Zâkir ve Astarhanlı Abdülvehhâb Hacıtarhânî gibi âlimler de intisap etti. Şîrvan, İlisu, Dağıstan,

Aşağı ve Orta Volga bölgelerinde çok sayıda mürid yetiştiren Mahmûd Elmâlî 20 Ocak 1877'de Astarhan'da vefat etti.

Dağıstan'da Şeyh Şâmil'in mürsidi Cemâleddin Gazikumukî ve Abdurrahman Sugûrî gibi şeyhlerin öncülük ettiği Nakşibendîyye-Hâlidîyye'den farklı olarak Mahmûd Elmâlî ve halifelerinin Ruslar'la savaşmaktan ziyade müridleri eğiterek bilinçlendirme yolunu tercih ettikleri belirtilmektedir. Elmâlî'den sonra Volga bölgesinde tarikat faaliyetlerini halifeleri Şeyh Mehmed Zâkir ve Şeyh Abdülvehhâb Hacıtarhânî devam ettirmiştir. Mehmed Zâkir Efendi'nin Kazan Tatarları arasında Hâlidîyye'yi yayan şeyhlerin en etkili olduğu vurgulanmaktadır. Ayrıca Elmâlî'nin Azerbaycan'ın kuzeyi ve Dağıstan'ın güneyindeki köylere seviz halife tayin ettiği kaydedilmektedir. Bu halifelerden Şeyh Cebrâil vasıtasıyla devam edip XXI. yüzyılın başlarına kadar gelen silsile Hâlidîyye'nin Dağıstan silsilesi olarak zikredilmiştir (Hâlid Seyfullah b. Hüseyin el-Kumukî, neşreden giriş, s. 9). Şeyh Cebrâil'den sonra halifesi Abdurrahman el-Asevî ve Asevî'nin halifesi Hasan Hilmî el-Kahhî ile (ö. 1937) Hâlidîyye XX. yüzyılın başlarından itibaren Dağıstan'ın merkezinde Avar topraklarında yayılmıştır.

Mahmûd Elmâlî, silsilesine mensup sûfiler tarafından Hâlidîyye'nin Mahmûdiyye kolunun piri olarak kabul edilir. Nakşibendîyye'de özel bir önem verilen râbita ve hafî zikir uygulaması Mahmûdiyye kolunda da devam ettirilmekte, hafî zikrin yanı sıra Şâzeliyye tarikatı usulüne göre devran zikri de yapılmaktadır. Günümüzde sürdürülen bu uygulama, ilk defa Şâzeliyye tarikatından da icâzeti bulunan Şeyh Hâlid Seyfullah b. Hüseyin el-Kumukî tarafından 1915 yılında başlatılmıştır (Hâlid Seyfullah b. Hüseyin el-Kumukî, XXXIV. Mektup, s. 136, XXXVI. Mektup, s. 140). Sovyetler Birliği'nin dağılmasından (1991) sonra Mahmûd Elmâlî silsilesine mensup şeyh ve âlimler Dağıstan'ın İslâmî eğitim veren kurumlarında önemli roller üstlenmişler, yöneticilerle birlikte Selefî-Vehhâbî anlayışa karşı ciddi mücadeleye girişmişlerdir. Bölgede çıkan İslâmî yayın ve gazetelerin birçoğunun onların kontrolünde olduğu belirtilmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

Şuayb b. İdrîs el-Bâğînî, *Ṭabaḳâtü'l-hâceğânî'n-Nakşibendiyye ve sâdâtü'l-meşâyihî'l-Hâlidîyyeti'l-Mahmûdiyye* (nşr. Abdülcelîl Atâ el-Bekrî), Dimaşk 1417/1996, s. 445-454, 460-463, 469, 481-488; M. M. er-Remzî, *Telḳiḳu'l-aḥbâr ve telḳiḳu'l-âşâr fi veḳâ'î'î Kazân ve Bulğâr ve mülûki't-Tatâr* (nşr. İbrâhîm Şemseddin), Beyrut 1423/2002, II,

400; Nezîr ed-Durgîlî, *Nühzetü'l-eghân fî terâcî-mi 'ulemâ'î Dâğıstân (Muslim Culture in Russia and Central Asia, IV içinde)*, Berlin 2004, s. 147-148; Hâlid Seyfullah b. Hüseyin el-Kumukî, *Mektûbât-ı Hâlid Seyfullâh ilâ fuğarâ'î ehlillâh* (nşr. Abdülcelîl Atâ el-Bekrî), Dimaşk 2005, VI. Mektup, s. 35; XX. Mektup, s. 89, XXXIV. Mektup, s. 136; XXXVI. Mektup, s. 140, ayrıca bk. neşredeninin girişi, s. 9; Hasan Hilmî b. Muhammed el-Kahhî, *Vesâ'ilü'l-mürîd fî resâ'ili'l-üstâzi'l-ferîd: Mektûbâtü'l-Kaḥḥî* (nşr. Abdülcelîl Atâ el-Bekrî), Dimaşk 2005, neşredeninin girişi, s. 5; M. Kemper, "Dağhestani Shayks and Scholars in Russian Exile: Networks of Sufism, Fatwas and Poetry", *Daghestan and the World of Islam* (ed. M. Ganner – D. J. Wasserstein), Helsinki 2006, s. 97-99; a.mlf., "Hâlidîyya Networks in Daghestan and the Question of Jihâd", *WI*, XLII/1 (2002), s. 52-68; a.mlf., "al-Âlmâlî, Maḥmûd", *The Encyclopaedia of Islam Three*, Leiden 2011, fas. 1, s. 29-31; Hamid Algar, "Hâlidîyye", *DIA*, XV, 295.

REŞAT ÖNGÖREN

EMİN NİHAD BEY

(1838-1879)

İlk Osmanlı hikâye yazarlarından.

21 Aralık 1838'de İstanbul Üsküdar'da Tunusbağı semtinde doğdu. Asıl adı Mehmed Emin'dir. Ailesi Yazıcciefendîzâdelere diye anılır. Oğlu, Hazîne-i Hâssa Emlâk-i Hümâyûn başmühendisi Ahmed Ârif'in belirttiğine göre on dört yaşında kalem memuru olarak göreve başladığında "Nihad" mahlasını aldı. Memuriyeti dolayısıyla eğitimini tamamlayamadı, kalemde kendi gayretiyle yetişti. Resmî görevleri arasında Hâriciye Nezâreti Mektûbî Kalemî mümeyyizliği de vardır. Ayrıca kurenâlik ve mâbeyincilik hizmetinde bulunduğundan "mâbeyinci" lakabıyla da bilinir. Yine oğlunun bildirdiğine göre bünyesi zayıf olan Emin Nihad Bey, gençliğinde sıcak bir günde terliyen yediği dondurma yüzünden hayatı boyunca onu hiç bırakmayan bir öksürüğe tutuldu, bu yüzden geceleri uyuyamadığı için sabaha kadar yazı yazmakla kendini avuttu. Doktorların tavsiyesi üzerine tedavi maksadıyla afyon kullanmaya başladıysa da fayda göremedi. Gittikçe beslenmesi zorlaştı, hiçbir şey yiyemez hale geldi. Rahatsızlığı artınca hava değişimi için Üsküdar'dan Kızıltoprak'a taşınması da fayda vermedi. Yine hekimlerin tavsiyesiyle çiğ etti sıkıp suyunu içerek bir süre daha yaşayabildi. Emin Nihad Bey'in tesbit edilebilen son görevi mahkeme-i istinâf âzalığıdır. Hatice Hanım ile evliliğinden doğan oğlu Ahmed Ârif paşalığa kadar yükselmiştir.

Emin Nihad Bey'in *Müsâmeretnâme*'den ve bir takrizden başka eseri

bilinmemektedir. On iki cüzden meydana gelen *Müsâmeretnâme*'nin ilk cüzünün başında eserin, kış gecelerinde evlerde toplanan dostların vakit geçirmek için gençliklerinde başlarından geçen maceraları anlatmalarından doğduğu ifade edilmekte, sonuna konan bir notta da eserdeki hikâyelerin gerçek olaylara dayandığı belirtilmektedir. Buna göre toplanmaya katılanlardan muhtemelen on kişinin her gece bir hikâye naklettiği kabul edilmektedir. Bu hikâye türünün kurucusu sayılan Boccaccio'un *Decamerone* adlı eseriyle *Müsâmeretnâme* arasındaki benzerlik dikkat çekicidir. Hikâyelerin yedide kalmasının sebebinin yazar eserinin sonunda hikâye vermeyi taahhüt eden üç kişinin sözlerini yerine getirmemesiyle açıklanmıştır. Buna Emin Nihad Bey'in maruz kaldığı ağır hastalığın eseri tamamlamaya imkân vermemiş olabileceği yorumu da eklenebilir. Her biri ayrı bir kitap olarak yayımlanan (İstanbul 1872-1875) *Müsâmeretnâme*'de yer alan hikâyeler şunlardır:

1. *Binbaşı Rifat Bey'in Sergüzeşti* (cüz I, 55 sayfa). Bu hikâyede ilk defa, İstanbul'u merkez edinen hıristiyan misyonerlerin gençlere kurdukları tuzakları gözler önüne seren bir konuya temas edilmiştir. Emin Nihad Bey'in Hâriciye Nezâreti Mektûbî Kalemî'nde çalıştığı göz önüne alınarak Osmanlı toplumundaki misyonerlik faaliyetleri hakkında yeterli bilgiye sahip olduğunu söylemek mümkündür. 2. *Kapı Kethüdâsı Behçet Efendi ile Makbûle Hanımın Sergüzeşti* (cüz II-III, 144 sayfa). İstanbul'da başlayıp Saraybosna'da sona eren hikâyede diğerlerine göre ağır bir dil kullanılmıştır. 3. *Bir Osmanlı Kaptanının Bir İngiliz Kızıyla Vukubulan Sergüzeşti* (cüz IV, 100 sayfa). Avrupa'ya staja giden bir Türk kaptanının bir İngiliz kızıyla evlenmesinden doğan problemlerin anlatıldığı hikâyede yabancılarla evlenme meselesinin olumsuz neticelerine dikkat çekilmektedir. 4. *Gerdanlılık Hikâyesi* (hânenyesi Hamparsum Ağa, müstensihî Emin Nihad, cüz V, 55 sayfa). Eserin başında yer alan açıklamada hikâyenin Ermeni harfleriyle basılmış Türkçe bir kitaptan derlendiği belirtilmekteyse de Mustafa Nihat Özön, bu hikâyenin Alexandre Duma Fils'ten serbestçe tercüme edildiğini ve asıl adının "Kraliçenin Gerdanlılığı" olduğunu söylemektedir. 5. *Vasfi Bey ile Mukaddes Hanımın Sergüzeşti* (cüz VI, 64 sayfa; cüz VII, 67 sayfa). Eserde gençlerin aileleri tarafından zorla evlendirilmelerinin ne gibi sorunlara yol açtığı ilgi çekici olaylarla gösterilmektedir. Yazarın ayrıca

evlilik hakkında uzun bahisler açtığı hikâyenin en önemli yanı Cevdet Kudret'in de işaret ettiği gibi Kağıthane tasvirleridir. 6. *Faik Bey ile Nûridil Hanımın Sergüzeşti* (cüz VIII, 92 sayfa; cüz IX, 104 sayfa). Kaçınıldıktan sonra İstanbul'a getirilip köle olarak satılan bir Çerkez çocuğunun hayatıyla ilgilidir. Bu hikâyede yazar, kölelik yanında Çerkezler'in istikbal ümidiyle çocuklarının esir olarak satılmasına olumlu yaklaşımlarını da eleştirmektedir. 7. *İhsan Hanım -yahut- Atiye Hanımla Uşşâkının Sergüzeşti* (cüz X, 64 sayfa; cüz XI, 64 sayfa; cüz XII, 88 sayfa). Burada da Osmanlı toplumunda yüksek tabakaya mensup gençlerin evlenme âdetleri ele alınmış, evlenecek kişilerde bulunması gereken nitelikler üzerinde durulmuştur. Hikâyenin dikkat çekici bir yanı da toplum hayatına yeni girmeye başlayan bazı âdetlerin aile hayatındaki tahripkâr neticelerine işaret edilmesidir. Beyoğlu gece hayatı, tiyatrolar, kumarhaneler vb. erkeği evinden uzaklaştıran eğlenceler en tehlikeli şeyler olarak gösterilmektedir. Müellif eserlerinde yer yer konuşma diline yaklaşmış, yer yer de divan edebiyatının ağır ve süslü diline yönelmiştir. Ayrıca anlatımda bol miktarda atasözü ve deyim kullanmıştır.

Müsâmeretnâme'ye olan ilgi, Mustafa İsmet Uzun tarafından yapılan kısmî ve sadeleştirilmiş ilk yayımından sonra artmış görünmektedir. *Binbaşı Rifat Bey'in Sergüzeşti*, Mehmet Kaplan ve diğerlerinin hazırladığı *Yeni Türk Edebiyatı Antolojisi* adlı derlemede yer almaktadır (İstanbul 1979, III, 31-50). Emre Erdoğan'ın hazırladığı seçme metinlerle (İstanbul 2004, 2011) Kerim Çetinoğlu'nun Mustafa İsmet Uzun tarafından neşredilen üç hikâyeye dayanarak yaptığı seçmeler de (İstanbul 2005) sadeleştirilmiş metinlerdir. Eserin tamamı ciddi okuma hatalarıyla birlikte Salih Okumuş tarafından yayımlanmış (İstanbul 2002) (tenkidi ve geniş bilgi için bk. bibl.), yine tamamı aslına bağlı kalınarak Sabahattin Çağın ile Fazıl Gökçek tarafından neşredilmiştir (İstanbul 2003, 2010). Ahmet Hamdi Tanpınar ve Cevdet Kudret'in değerlendirmeleri dışında *Müsâmeretnâme* üzerine yapılmış tek çalışma Yasemin Aras'ın kitabı anlatım teknikleri bakımından inceleyen yüksek lisans tezidir (bk. bibl.).

BİBLİYOGRAFYA :

BA, DH SAİD, nr. 0042; Emin Nihad, *Müsâmeretnâme*, İstanbul 1288-92, I. cüz, s. 2, 54; XII. cüz, s. 209-210; a.e.: *Gece Hikâyeleri* (haz. Mustafa İsmet Uzun), İstanbul, ts. (Tercüman 1001 Temel Eser), Giriş, s. 9-31; Mustafa Nihat [Özön], *Metinlerle Muasır Türk Edebiyatı*